

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Criminal Law and Criminology Studies* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

The Personality Dossier of Juvenile Offenders: The Relationship between Its Rationale and Its Formation (A Study of Cases before (the Tehran Juvenile Prosecutor's Office

Hassan Alipour¹, Boshra Haghighi Nasab^{2*}

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Abstract

The rationale for establishing a personality dossier directly affects the manner in which it is prepared, and the more justifiable its establishment, the more effectively it can be used. In terms of its underlying rationale, the preparation of a personality dossier for juvenile offenders shares certain features with, and differs in other respects from, the personality dossier of adult offenders. The common features tend to weaken its justification, whereas the distinguishing features strengthen it. The common features concern the uncertain legal status of the personality dossier, the unclear separation between this dossier and the case file concerning the criminal act, the lack of clarity as to why it is required in relation to serious offences, and the absence of mechanisms governing the interaction between the two files. By contrast, the distinguishing features concern the emphasis placed, in juvenile personality dossiers, on the offender's personality by reference to age, their application to the generality of offences committed by juveniles, the exclusion of only a limited category of offences, and the existence of differentiated rules designed to align the dossier with the rationale for its establishment. Despite these differences in the rationale for preparing personality dossiers for juveniles, in practice the manner in which such dossiers are prepared does not differ from that applicable to adults. Recruiting a descriptive-analytical method and library-based sources, this study examines the rationale for establishing personality dossiers and, through documentary research, a qualitative examination of selected cases before the Tehran Juvenile Prosecutor's Office, and direct observation, analyses the

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.22034/jclc.2026.544467.2159

Received:
7 September 2025

Accepted:
17 February 2026

Published:
6 September 2026

1. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran.

Email: hassan.alipour@ut.ac.ir

2. (*Corresponding Author) M.A. in Criminal Law and Criminology, College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran.

Email: haghighi.b12@gmail.com

manner in which such dossiers are prepared. The findings indicate that the failure to articulate the rationale and philosophy underlying the personality dossier for juvenile offenders is rooted in incomplete and poorly designed legislation and has not been remedied through clearly defined judicial strategies and policies. This has significantly contributed to the ineffectiveness of the personality dossier. Accordingly, the study proposes legislative reform and the adoption of content-oriented, rather than form-oriented, judicial strategies in order to enhance its effectiveness. In this regard, the expression "information relevant to identifying the causes and contextual circumstances of the offence," incorporated into the criminal case file itself, may be more appropriate than the term "personality dossier".

Keywords: Personality Dossier, Juvenile Delinquency, Juvenile Personality, Criminal Responsibility, Sentencing.

Excerpted from the M.A. dissertation entitled "The Role of Personality Cases in Determining Punishment for Children and Adolescents", College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Hassan Alipour: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal Analysis, Investigation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Supervision, Project Administration.

Boshra Haghighi Nasab: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal Analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project Administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Alipour, Hassan & Boshra Haghighi Nasab. (2026). The Personality Dossier of Juvenile Offenders: The Relationship between Its Rationale and Its Formation (A Study of Cases before the Tehran Juvenile Prosecutor's Office). *Journal of Criminal Law and Criminology*. 14(29), 55-84.

Extended Abstract

The rationale for establishing a personality dossier directly affects the manner in which it is prepared. The more justifiable the establishment of such a dossier, the more effective its subsequent use is likely to be. In terms of its underlying rationale, the preparation of a personality dossier for juvenile offenders shares certain features with, and differs in other respects from, the corresponding dossier prepared for adult offenders. The common features tend to weaken its justification, whereas the distinguishing features strengthen it. The common features concern the uncertain legal status of the personality dossier, the unclear separation between this dossier and the case file relating to the criminal act, the lack of clarity as to why such a dossier is required in relation to serious offences, and the absence of mechanisms governing the reciprocal interaction between the personality dossier and the criminal case file. By contrast, the distinguishing features lie in the emphasis placed on the personality of juvenile offenders by reference to age, the application of the dossier to the generality of offences committed by juveniles, the exclusion of only a limited category of offences, and the existence of differentiated rules designed to correspond with the rationale for establishing such a dossier. Despite these distinctions in the rationale for establishing personality dossiers for juveniles, in practice the manner in which these dossiers are prepared does not differ from that applicable to adults. Within the criminal process, the personality dossier may be described as a "third file." The first file is opened on behalf of society for the fair adjudication of the offence and, where guilt is established, for the punishment of the offender; this is the criminal case file. The second is formed for the victim in order to secure compensation for the harm suffered, whether the victim is a natural or legal person; this is the civil case file. The third is established for the offender, so that alongside society and the victim, a message is also conveyed to the offender that his or her rights are protected. Although this third file, alongside the other two, reflects the importance attached to understanding the offender's circumstances and personality, and although Article 203 of the Code of Criminal Procedure treats it as a file separate from the case relating to the criminal act, it remains an institution whose rationale has not been adequately justified and whose effectiveness is subject to considerable uncertainty. The challenge to its justification is rooted in the philosophy and rationale underlying its creation, while its ineffectiveness is itself a function of the ambiguities surrounding that rationale. The study is organised into three principal parts. The first analyses the rationale for establishing a personality dossier by reference to whether the relevant focus is the offence, criminal responsibility, or sentencing. The second examines the manner in which the dossier is formed, including the processes of its creation, completion, and use. The third considers judicial and practical practice concerning the preparation of personality dossiers in order to assess, in operational terms, the relationship between the rationale for the dossier and the manner in which it is prepared. Using library-based sources, the study addresses the rationale for the personality dossier through description and analysis and, by examining selected files from the Tehran Juvenile Prosecutor's Office together with direct observation, investigates how such dossiers are formed in practice. The statutory proposition that the personality dossier should be treated

separately from the case file concerning the criminal act may, at first sight, appear to demonstrate the importance and prominence attached to the former. In reality, however, it may also reveal the weakness of its institutional foundations and the limited weight accorded to it. A separate personality dossier, as an autonomous file, has not attracted significant attention in many judicial systems. Contemporary criminal courts do not ordinarily determine punishment without considering the causes of the offence, the personality and circumstances of the offender, and the position of the victim. Accordingly, the view expressed by some Iranian courts that, during adjudication and particularly at the sentencing stage, judges necessarily take account of the offender's personal characteristics and the causes of the offence, and that the existence of a separate personality dossier adds little in this respect, is not far removed from reality. What the law designates as a separate "personality dossier" is, in substance, merely the formalised and specifically named version of inquiries that have, to varying degrees, already formed part of the criminal process. Accordingly, establishing a personality dossier separately from the criminal case file can, at best, be understood as an insistence on giving explicit attention to the criminological dimensions of the offence and to the factors contributing to its commission. Had the law not conferred a separate identity on the personality dossier but instead required judges to refer in their judgments to the information that would otherwise appear in such a dossier, explain its relevance, and set out the consequences flowing from it, the mechanism might have been considerably more effective. This proposition is supported by the fact that the content of the personality dossier exerts its real effect through the criminal case file. In practice, what is expected from the personality dossier contributes to the proper and effective development of the criminal case itself. Its contents may assist in establishing the elements of the offence, identifying the characteristics and requirements of criminal responsibility, and determining the appropriate sentence - in other words, in addressing matters that are already essential to the criminal case. In substantive terms, the personality dossier serves to provide documentary and reliable support for matters and indicia relevant to proving the offence, establishing criminal responsibility, and determining punishment. Although the statutory position of the personality dossier is unstable, particularly because it does not extend to all offences, its use may nevertheless retain a defensible rationale in relation to juvenile offenders. In this respect, a particular strategy may be adopted for juveniles. First, all principal offences committed by this group should be subjected to careful judicial examination with the assistance of information contained in the personality dossier, and the judicial authority should be required to demonstrate that the decision reached reflects an integration of the findings contained in the criminal case file and the information recorded in the personality dossier. Second, although minor offences falling within Grades Seven and Eight are excluded from the requirement to establish a separate personality dossier, this should not be understood as permitting disregard of the offender's personality or the factors contributing to the commission of the offence. This is particularly important because minor offences may serve as a gateway to more serious offending. Rather, the exclusion means that, in less serious juvenile cases, a separate personality dossier need not be established, while the substantive requirements associated with it should instead be incorporated into the

criminal case file itself. Although the personality dossier is legally separate, in reality it forms an inseparable part of the criminal case at the decision-making stage and helps shape the substance of the judicial decision. Put differently, the personality dossier currently constitutes one of the principal manifestations of the requirement to justify a judgment, as contemplated in Article 374 of the Code of Criminal Procedure. To the extent that a judgment becomes legally grounded and reasoned through reliance on statutory provisions, the facts of the case, and arguments developed in legal and academic discourse, it likewise requires, as a third dimension of a valid judicial decision, justification based on information concerning the offender's personality, the causes of the offence, and the circumstances prevailing at the time and place of its commission, all of which may be reflected in the personality dossier. The legal grounding and reasoning of a judgment are directed primarily towards persuading judicial professionals, particularly higher courts and legal scholars, whereas its broader justification is directed towards both the legal and judicial community and society at large. It is in this sense that the personality dossier assumes particular significance.

پرونده شخصیت نوجوانان بزهکار؛ نسبت چرایی و چگونگی (با مطالعه پرونده‌های دادسرای ویژه اطفال و نوجوانان تهران)

حسن عالی‌پور^۱، بشرا حقیقی نسب^۲

چکیده

چرایی تشکیل پرونده شخصیت به طور مستقیم بر چگونگی تشکیل آن تأثیر دارد و هر چه تشکیل این پرونده توجیه پذیرتر باشد، بهره گیری از آن نیز کارآمدتر خواهد بود. تشکیل پرونده شخصیت برای نوجوانان بزهکار از حیث چرایی، با پرونده شخصیت بزرگسالان دارای وجوه اشتراک و افتراق است؛ به گونه‌ای که وجوه اشتراک، توجیه پذیری آن را کاهش و وجوه افتراق، توجیه پذیری آن را افزایش می‌دهد. وجوه اشتراک، ناظر بر مشخص نبودن جایگاه قانونی پرونده شخصیت، نامعلوم بودن تفکیک این پرونده از پرونده عمل مجرمانه، ناروشن بودن چرایی اعمال آن در مورد جرائم مهم و فقدان سازکارهای تأثیر و تأثر میان آن و پرونده عمل مجرمانه است. در مقابل، وجوه افتراق ناظر بر تأکید پرونده شخصیت نوجوانان بر شخصیت مجرمانه بر اساس معیار سن، تسری آن به عموم جرائم ارتكابی نوجوانان، استثنا کردن اقلیت جرائم و وجود مقررات افتراقی برای انطباق با علت تشکیل پرونده شخصیت است. با وجود این وجوه افتراق در خصوص چرایی تشکیل پرونده شخصیت برای نوجوانان، در رویه، چگونگی تشکیل این پرونده درباره نوجوانان تمایزی با بزرگسالان ندارد. نوشتار حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، به بررسی چرایی تشکیل پرونده شخصیت پرداخته و از طریق مطالعه اسنادی، بررسی کیفی برخی پرونده‌های دادسرای اطفال و نوجوانان بزهکار تهران و مشاهدات حضوری، چگونگی تشکیل

پژوهش‌های حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:
10.22034/jclc.2026.544467.2159

تاریخ دریافت:
۱۶ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:
۲۸ بهمن ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۵

۱. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده‌های فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران.

Email: hassan.alipour@ut.ac.ir

۲. (*نویسنده مسئول) کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده‌های فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران.

Email: haghghi.b12@gmail.com

پرونده شخصیت را بررسی کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که عدم تبیین چرایی و فلسفه تشکیل پرونده شخصیت برای نوجوانان بزهکار، ریشه در قانونگذاری ناقص و ناشیانه در این زمینه دارد و با راهبردها و سیاست‌های قضایی تبیین نشده است. همین امر به‌طور مؤثر بر ناکارآمدی پرونده شخصیت تأثیر گذاشته است. بر این اساس اصلاح قانونی و ارائه راهبردهای قضایی محتوامحور به‌جای فرم‌محور در راستای کارآمدی پرونده شخصیت پیشنهاد می‌شود و در این راستا، شاید تعبیر «اطلاعات مرتبط با علت‌یابی و زمینه‌شناختی جرم» که در همان پرونده کیفری منعکس شود، مناسب‌تر از تعبیر «پرونده شخصیت» باشد.

کلیدواژه‌ها: پرونده شخصیت، بزهکاری نوجوانان، شخصیت نوجوانان، مسئولیت کیفری، کیفرگزینی.

برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «نقش پرونده شخصیت در تعیین ضمانت اجرا نسبت به اطفال و نوجوانان»، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

حسن عالی‌پور: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.

بشرا حقیقی نسب: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

عالی‌پور، حسن و بشرا حقیقی نسب. (۱۴۰۵). پرونده شخصیت نوجوانان بزهکار؛ نسبت چرایی و چگونگی (با مطالعه پرونده‌های دادرسی ویژه اطفال و نوجوانان تهران). مجله پژوهشهای حقوق جزا و جرم‌شناسی. ۱۴(۲۹)، ۵۵-۸۴.

مقدمه

پرونده شخصیت در فرایند کیفری را باید پرونده سوم نامید. پرونده نخست به نمایندگی از جامعه برای رسیدگی عادلانه و کیفر دادن مرتکب در صورت اثبات بزه وی، گشوده می‌شود که همان پرونده کیفری است. پرونده دوم برای بزه‌دیده تشکیل می‌شود تا زیان‌های وارده به وی، خواه شخص حقیقی باشد خواه حقوقی، جبران شود که همان پرونده حقوقی است. پرونده سوم برای مرتکب تشکیل می‌شود تا در کنار جامعه و بزه‌دیده، این پیام به وی منتقل شود که حقوق او مورد حمایت قرار می‌گیرد. با آنکه پرونده سوم در کنار دو پرونده دیگر، بیانگر اهمیت شناخت وضعیت و شخصیت مرتکب است و ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری آن را پرونده‌ای مجزا از پرونده عمل مجرمانه می‌داند، ولی نهادهای بدون توجیه است و به همین جهت کارآمدی آن نیز با اما و اگر همراه است. چالش توجیه‌پذیری‌اش در سایه فلسفه و چرایی وضع است و ناکارآمدی آن نیز تابعی است از ابهام‌های مرتبط با چرایی. این امر بدین معنا است که اگر چرایی و ضرورت یک نهاد تازه‌وارد در نظام قضایی ایران تبیین نشود، لاجرم نمی‌تواند کارآمد و مشکل‌زدا باشد.

قانون یعنی مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، خود خاستگاه اصلی ابهام در چرایی تشکیل پرونده شخصیت است؛ در حالی که ماده ۲۰۳، تشکیل پرونده شخصیت را بر محوریت جرائم خطرناک قرار داده است، ماده ۲۸۶، تشکیل پرونده شخصیت را بر مدار شخصیت مرتکب معرفی می‌کند. ماده ۲۰۳ در حالی دست به معرفی نهاد نو در نظام دادرسی ایران می‌زند که روشن نمی‌کند چرا این نهاد را پیش‌بینی می‌کند. حتی از جهت جایگاه چینش نیز ماده ۲۰۳ نسبتی به مواد پیش از خود برقرار نمی‌کند تا از جایگاه قانون و نسبتش با مواد دیگر، روشن شود که پرونده شخصیت به چه منظوری تشکیل می‌شود. گرچه دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم مصوب ۱۳۹۸ رئیس قوه قضائیه، به‌طور ناقص به این فلسفه پرداخته که منظور از تشکیل پرونده شخصیت، «اهمیت شناخت ابعاد شخصیتی و وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی متهمان به‌ویژه اطفال و نوجوانان و کاربرد اطلاعات شخصیتی آنان در فرایند رسیدگی قضایی» است، ولی روشن نمی‌کند که این پرونده چه کاربردی در مراحل رسیدگی خواهد داشت. اثر آن در تحقیقات مقدماتی کدام است، در دادرسی در چه جایگاهی قرار می‌گیرد، موضوع دفاعیات وکلای پرونده قرار می‌گیرد یا خیر، در زمان صدور حکم چه نقشی بازی می‌کند، چه پیامدی بر کیفر دارد و در پایان در گام اجرای مجازات چه نقشی خواهد داشت؟ حتی اگر بتوان برای این پرسش‌ها پاسخی یافت یا بتوان ادعا کرد برخی از آنها در دستورالعمل پیش‌گفته در نظر گرفته شده است، باز چرایی پرونده شخصیت پر از ابهام است. اینکه در جرائم سالب حیات، پرونده شخصیت چه نیرویی در برابر کیفرهای ثابت دارد؟ آیا

به‌راستی پرونده شخصیت در چنین جرائمی یک استثنا یا شانس برای محکوم خواهد داشت که بتواند به تأخیر یا تبدیل کیفر بینجامد؟ از اینها مهم‌تر چرا باید پرونده شخصیت برای جرائم مهم پیش‌بینی شود و چه ویژگی‌ای برای این جرائم دارد که برای جرائم متوسط و خرد ندارد؟ درباره نوجوانان، که پرونده شخصیت گستره بیشتری از جرائم را دربرمی‌گیرد، چرایی این نهاد دگرگون می‌شود. به نظر می‌رسد درباره نوجوانان، چرایی پرونده شخصیت نه‌تنها بر محور شخصیت مرتکب است، بلکه باوجود مستندات قانونی مانند ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی درباره تبدیل حد و قصاص به مجازات‌های تعزیری، می‌توان توجیه بیشتری برای ماهیت وجودی این نهاد ارائه داد. با این حال ابهام در فلسفه کلی پرونده شخصیت همچنان مطرح است و نسبت به نوجوانان نیز تسری دارد. ازجمله اینکه اگر فلسفه پرونده شخصیت برای ارزیابی و شناسایی شخصیت مرتکب است، چرا در همه جرائم مطرح نیست و نقش پرونده شخصیت برای تأثیرگذاری در فرایند کیفری به‌ویژه کیفرگزینی جز در موارد خاص قانونی، چیست. درواقع ابهام اصلی در چرایی پرونده شخصیت در قبال نوجوانان ناشی از همان ابهام درباره علت وجودی این نهاد است.

فقدان سازکارهای شفاف برای توجیه تشکیل پرونده شخصیت بر روی چگونگی تشکیل تأثیر می‌گذارد. به سخن دیگر چگونگی پرونده شخصیت به‌طور قطع از چرایی آن تأثیر می‌پذیرد و چنانچه چرایی یک نهاد در نظام حقوقی روشن و موجه باشد، چگونگی اعمال آن می‌تواند توأم با توفیق یا شکست باشد؛ ولی اگر چرایی آن روشن نباشد، چگونگی اعمال آن با احتمال بالا همراه با چالش و شکست است و از چنین نهادی نمی‌توان انتظار کارآمدی داشت. باور رایج بر این است که پرونده شخصیت با هدف توجه به مرتکب از منظر شخصیت وی و چرایی ارتکاب جرم تشکیل می‌شود و کمتر به آثار آن توجه می‌شود. به سخن دیگر نگاه به پرونده شخصیت، پیشینی و رو به گذشته است تا پسینی و رو به آینده. همین نگرش جدا از تأثیر منفی بر کارآمدی این نهاد، درواقع ناشی از عدم توجه به فلسفه و چرایی تشکیل پرونده شخصیت است که این نوشتار در پی بررسی آن است. بر این اساس، مقاله در سه قسمت اصلی تنظیم شده است. در قسمت نخست، به چرایی تشکیل پرونده شخصیت پرداخته می‌شود تا روشن شود که با توجه به نظم کنونی حقوق کیفری ایران، چه توجیهاتی می‌توان برای تشکیل پرونده شخصیت ارائه داد. در این قسمت، تشکیل پرونده بر مبنای توجه به جرم، مسئولیت کیفری یا کیفرگزینی تحلیل می‌شود. سپس در قسمت دوم، چگونگی تشکیل پرونده شخصیت بررسی می‌شود که درواقع بحثی شکلی درباره فرایند شکل‌گیری، تکمیل و استفاده از پرونده شخصیت است. در این قسمت، نخست تحلیل می‌شود که شفاف نبودن فلسفه و جایگاه پرونده شخصیت چه تأثیری بر چگونگی تشکیل آن داشته است و سپس بررسی می‌شود که فرایند شکل‌گیری و تداوم پرونده شخصیت، به‌عنوان پرونده سوم یا پرونده‌ای مجزا از عمل مجرمانه، تا چه اندازه از اصول و قواعد

مشخصی پیروی می‌کند. در قسمت سوم مقاله نیز به رویه عملی و قضایی در زمینه تشکیل پرونده شخصیت پرداخته می‌شود تا نسبت چرایی و چگونگی پرونده شخصیت در عمل مورد سنجش قرار گیرد.

۱- چرایی تشکیل پرونده شخصیت

پرونده شخصیت چنانکه از عنوانش پیداست، برای بررسی شخصیت متهم است، ولی چنانکه از ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری برمی‌آید، عنوان «پرونده بررسی خطرناکی متهم»، گویاتر می‌نماید، زیرا این ماده پرونده شخصیت را بر محوریت جرائم مهم، الزامی می‌کند. گرچه ماده ۲۸۶ قانون مزبور، پرونده شخصیت را به جرائم تعزیری درجه پنج و شش توسعه داده است، ولی همچنان سنجه تشکیل پرونده شخصیت از دید قانونگذار، خطرناکی جرائم است. همین نگرش قانونگذار، پرسش بنیادینی را پیش می‌کشد که به راستی فلسفه تشکیل پرونده شخصیت چیست؟

نخستین نکته‌ای که مطرح می‌شود، استثنایی بودن تشکیل پرونده شخصیت است. هم از حیث شمار عناوین مجرمانه در قانون، که بخش بسیار بزرگ‌تری از آن را جرائم تعزیری درجه ۵ تا ۸ تشکیل می‌دهد^۱ و هم از حیث آمار جرائم ارتكابی^۲، می‌توان دریافت که درواقع پرونده شخصیت نه برای بررسی شخصیت بزهکاران که برای سنجش خطرناکی جرم است. این چالش هنگامی پررنگ‌تر می‌شود که بررسی شخصیت مرتکبان جرائم متوسط، چه‌بسا از بررسی شخصیت مرتکبان جرائم مهم نیز اهمیت بیشتری داشته باشد؛ زیرا احتمال تکرار جرم و تبدیل سریع قصد مجرمانه به عمل مجرمانه، به‌طور طبیعی، در جرائم متوسط و خرد بیشتر است و چنین وضعیتی اقتضای بررسی شخصیت مجرم را دارد. چالش مهم‌تر آن است که اگر پرونده

۱. نزدیک به ۲۸۰۰ عنوان مجرمانه در قوانین کیفری ایران پیش‌بینی شده است که با لحاظ درجات تعزیر، جرائم تعزیری درجه ۵، ۶، ۷ و ۸، طیف بسیار گسترده‌تری از بقیه جرائم تعزیری و نیز جرائم مستوجب حد و جنایات را تشکیل می‌دهند. در این میان جرائم درجه شش در صدر همه انواع درجات است. نک: (احمدزاده و مشایخی، ۱۴۰۲).

۲. قوه قضائیه وارونه عنوان نهاد متبوعش اداره آمار و انفورماتیک قضایی، آماری از تعداد جرائم و پرونده‌ها، ورودی و خروجی و فرایندها ارائه نمی‌دهد. به‌طور کلی رقم جرائم مهم در سنجش با جرائم متوسط بسیار پایین است. به گفته رئیس نیروی انتظامی، سالانه نزدیک به هفت هزار جرم جنایی در ایران ارتکاب می‌یابد که در مقایسه با تعداد کل جرائم بسیار اندک است. نک:

<https://farhikhteganonline.ir/news-paper/page/1893>

در کشورهای دیگر نیز نسبت جرائم مهم و متوسط به همین صورت است. برای نمونه بر پایه گزارش اداره پلیس جنایی فدرال، ۳۳ درصد از کل جرائم نزدیک به شش میلیون فقره جرم در سال ۲۰۲۴، یک جرم متوسط یعنی سرقت است و درواقع این میزان، تنها مؤید نقض یک ماده از مواد مرتبط با سرقت است، یعنی ماده ۲۴۲ قانون مجازات آلمان.

شخصیت برای توجه به وضعیت بزهکار در راستای کیفرگزینی مناسب است، چرا باید مرتکبان جرائم متوسط و خرد از این امتیاز بی‌بهره باشند؟ به‌ویژه اینکه اگر پرونده شخصیت بر دقت و تناسب کیفرگزینی تأثیر داشته باشد، مرتکبان جرائم متوسط سزاوارتر از مرتکبان جرائم مهم‌اند. بدیهی است که «یکی از اهداف مجازات، اصلاح و بازپروری و به اجتماع بازگرداندن فرد بزهکار است و این امر ممکن نیست مگر با مطالعه و شناخت شخصیت بزهکار» (مظلومان، ۱۳۴۹) و اینکه «قضات کیفری برخلاف قضات حقوقی (مدنی) لازم است از خصوصیات متهم اطلاع کافی داشته باشند تا بتوانند در کنار پرونده جنایی به بررسی پرونده شخصیت بپردازند و حکم متناسب صادر کنند» (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۹۲)، ولی جایگاه قانونی کنونی، پیوند استواری میان پرونده شخصیت و مسئولیت کیفری و نیز کیفرگزینی برقرار نمی‌کند؛ بنابراین در گام نخست، باید دانست که پرونده شخصیت بر چه اساس تشکیل می‌شود. فهم چرایی این نهاد، کلید فهم میزان کارآمدی‌اش در سامانه قضایی ایران است. به سخن دیگر، اگر به‌درستی فلسفه این تشکیل پرونده شخصیت دانسته شود، چگونگی تشکیل و کارآمدی و اثربخشی آن نیز شفاف‌تر می‌شود. بر این اساس چرایی تشکیل را باید از زاویه هر سه بازیگر اصلی در حقوق کیفری یعنی جرم، مرتکب و مجازات بررسی کرد و در این راستا باید این چرایی میان پرونده شخصیت بزرگسالان و نوجوانان مقایسه شود.

۱-۱- الزامات مرتبط با جرم

وقوع جرم مهم‌ترین عامل در تشکیل پرونده شخصیت است و این پرونده با لحاظ عناصر جرم، یعنی قصد، نحوه ارتکاب و بزه‌دیده تعریف می‌شود. اگرچه در حقوق کیفری، جرم رفتاری است که در قانون برای آن مجازات تعیین گردیده، اما این تعریف، توضیحی شکلی و ساده است و پاسخگوی واقعیت‌های پیچیده و چندلایه این پدیده نیست. جنبه اجتماعی جرم را نمی‌توان از آن جدا نمود و عملی را به‌صرف تعیین مجازات از طرف قانونگذار جرم تلقی نمود؛ نقض قانون و ارتکاب جرم درواقع حاصل لطمه به ارزش‌ها و هنجارهای بنیادینی است که جوامع به‌صورت ضمنی بر پایه آن استوار هستند و نقض آنان در قالب واکنش به جرم نمود پیدا می‌کند. عنصر مادی جرم که ناظر بر رفتار عینی مرتکب است، در خلأ معنا ندارد؛ بلکه در بستر اجتماعی، روانی و خانوادگی باید تحلیل شود. عنصر روانی نیز که ناظر بر نیت یا سوءنیت ارتکاب است، در نوجوانان بسیار پیچیده‌تر از بزرگسالان ظاهر می‌شود و نیازمند بررسی دقیق و تخصصی است. از منظر جرم‌شناسی که مطالعه چندشاخه‌ای وضعیت فرد مجرم با هدف پیشگیری از جرم است، جرم پدیده‌ای چندبُعدی ناشی از عوامل فردی، محیطی، روانی و فرهنگی است و پرونده شخصیت، ابزار مهمی برای تحلیل این ابعاد به شمار می‌آید (نوربها، ۱۳۸۸: ۱۰). شدت، شیوه

و نوع ارتکاب جرم نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در فهم جرم دارند. وقوع یک عمل مجرمانه ممکن است ظاهری ساده و تکراری داشته باشد، اما در بطن خود حامل پیام‌هایی از وضعیت نابسامان روانی، فشار اجتماعی یا اختلال در ساختار هویتی فرد به‌خصوص در نوجوان باشد. جرم را نه به‌صرف یک رفتار مجرمانه، بلکه باید به‌مثابه بازتابی از یک زنجیره از عوامل مؤثر در زندگی فرد که او را در مسیر ارتکاب جرم قرار داده است تحلیل نمود تا زمینه‌ساز درکی انسانی‌تر، عمیق‌تر و واقع‌بینانه‌تر از مرتکب باشد. در الگوهای نوین عدالت کیفری، پاسخ به جرم تنها به حمایت از بزه‌دیده محدود نمی‌شود، بلکه شناخت شخصیت بزهکار و تطبیق واکنش‌ها با شرایط فردی او، شرط اصلی تحقق عدالت کیفری است. عدم آسیب‌شناسی دقیق جرم و نیازهای اصلاحی فرد، اجرای عدالت را مخدوش می‌سازد (نجفی‌توانا، ۱۳۸۸: ۲۴۳). ضرورتی ندارد قانونگذار تنها در جرائم مهم، مانند آنچه درباره بزرگسالان دیده می‌شود، تشکیل پرونده شخصیت را الزامی بداند. بلکه باید با پذیرش اینکه شدت و خطر جرم در نحوه ارتکاب آن نمود دارد، تفاوت را نه در اصل تشکیل، بلکه در عمق و شیوه بررسی اطلاعات لحاظ کند تا متناسب با اهداف اصلاحی و پیشگیرانه، از ابزارهای مناسب برای جلوگیری از تکرار جرم استفاده شود. شخصیت‌سنجی نمی‌تواند برای همه جرائم به‌صورت یکسان و قالبی انجام شود، بلکه با توجه به نوع جرم باید ماهیت اطلاعات تنظیم گردد تا بتوان در مسیر فردی‌سازی مجازات، شناسایی نیازهای حمایتی و ارزیابی قابلیت اصلاح‌پذیری فرد، اقدام مؤثری کرد؛ اما در نظام حقوقی ایران، این منطق با چالش جدی روبه‌رو است. قانونگذار به‌گونه‌ای پارادوکسیکال در برخی از شدیدترین انواع جرم، همچون جرائم سالب حیات که از معدود موارد الزام قانونی جهت تشکیل پرونده شخصیت است، قاضی را مکلف به اجرای مجازاتی قطعی و غیرقابل‌تغییر می‌کند و در عمل هیچ‌گونه اختیار قضایی برای تغییر یا تعدیل مجازات پیش‌بینی نکرده است. در اینجا این پرسش مطرح می‌شود که اگر هدف، شناخت بهتر از فرد بزهکار برای صدور تصمیم عادلانه‌تر است، چگونه این هدف با اجرای اجباری مجازاتی غیرقابل‌تغییر هماهنگ است؟ شاید بتوان نقش اطلاعات مندرج در این پرونده را به‌صورت غیرمستقیم توجیه کرد؛ برای نمونه در مرحله تحقیقات مقدماتی، اطلاعات روانی و خانوادگی متهم ممکن است در تشخیص نوع قتل مؤثر باشد؛ یا اینکه در روند مصالحه و جلب گذشت اولیای دم، دادگاه می‌تواند با استناد به ابعاد مثبت شخصیت متهم، زمینه را برای گذشت و تبدیل مجازات فراهم کند؛ اما واقع‌گرایانه باید پرسید آیا این استفاده‌های غیرمستقیم از پرونده شخصیت در عمل تحقق می‌یابند، یا بیشتر در سطح ایده و امکان باقی مانده‌اند؟ نقد اصلی به قانونگذار آن است که در مواردی تشکیل پرونده شخصیت را الزامی کرده، بدون آنکه مشخص سازد این اجبار دقیقاً باید چه خروجی یا نتیجه‌ای در روند رسیدگی داشته باشد. نظام کیفری ایران از یک سو بر اجرای قطعی مجازات تأکید دارد و از سوی دیگر به جمع‌آوری

اطلاعات شخصیتی می‌پردازد، بی‌آنکه چهارچوب مشخصی در قانون یا دستورالعمل‌ها برای بهره‌برداری از این اطلاعات در تصمیم‌گیری قضایی ارائه شده باشد.

۱-۲- الزام مرتبط با مسئولیت کیفری

بر اساس اصل مسئولیت کیفری، فرد تنها زمانی سزاوار مجازات است که درک درستی از عمل خود داشته و آگاهانه آن را انجام داده باشد. تشخیص مسئولیت کیفری، نه امری یکدست و مطلق، بلکه باید نسبی و وابسته به شرایط فردی باشد. برای مثال وقوع رفتار مشابه، در دو فرد با شرایط روانی، شناختی و اجتماعی متفاوت، می‌تواند پیامدهای کیفری متفاوتی به دنبال داشته باشد. پرونده شخصیت ابزاری است جهت روشن ساختن ابعاد پنهان از ظرفیت فرد برای مسئولیت‌پذیری؛ حتی در مورد بزرگسالان نیز نمی‌توان مسئولیت کیفری را بدون شناخت شخصیت فرد ارزیابی کرد. این اصل درباره نوجوانان نیازمند دقت بیشتری است، چون سن به‌عنوان یکی از عوامل درونی مؤثر در ارتکاب جرم، بر درک فرد از مفاهیم فردی و اجتماعی در هر دوره سنی تأثیر دارد (مولاپور راشدی و دیگران، ۱۴۰۳: ۴۷۱). در سنین رشد، تمییز، اراده و درک پیامدها هنوز در حال شکل‌گیری‌اند و ارزیابی ظرفیت کیفری نوجوانان ضروری است. پرونده شخصیت، به‌ویژه درباره نوجوانان، ماهیتی سن‌محور دارد و بدون توجه به مراحل رشد، نمی‌توان وضعیت روانی و شناختی و اجتماعی آنها را به‌درستی سنجید؛ چراکه سن هم در تعیین مسئولیت کیفری و هم در ارزیابی تمییز و بلوغ فکری نقش اساسی دارد. در نظام کیفری ایران، سن مسئولیت کیفری بر مبنای سن بلوغ شرعی تعیین شده است. (ماده ۱۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲)، اما صرف رسیدن به این سن تقویمی، کافی نیست و لازم است ویژگی‌های شخصیتی و سطح رشد ذهنی و هیجانی نیز به‌عنوان معیارهای مکمل در احراز مسئولیت کیفری لحاظ شوند. در مورد اطفال بزهکار، همواره این دیدگاه وجود داشته که به دلیل ناتوانی در درک حسن و قبح اعمال، فاقد مسئولیت کیفری‌اند و صغر سنی از عوامل رافع آن است. با این حال این عدم مسئولیت نباید به معنای بی‌توجهی به رفتارهای پرخطر آنان باشد، زیرا قانون‌نگاهی حمایتی دارد و بی‌توجهی به نتایج زیان‌بار این رفتارها می‌تواند برای کودک و جامعه آسیب‌زا باشد (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۶). اسناد بین‌المللی نیز بر تعیین حداقل سن مسئولیت و تدابیر حمایتی برای این گروه تأکید دارند (کاظمی و دیگران، ۱۳۹۴: ۵۱).

در مورد نوجوانان، اهمیت بررسی شخصیت دوچندان می‌شود؛ زیرا هنوز به مرحله ثبات شخصیتی نرسیده‌اند و بسیاری از رفتارهای بزهکارانه در میان آنان ممکن است ناشی از الگوپذیری، هیجان‌طلبی یا عدم کنترل هیجانات باشد. این رویکرد در مواد ۸۸، ۸۹ و ۹۱ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ منعکس شده است؛ جایی که قانونگذار با تأکید بر سن، میزان رشد

عقلانی و قدرت تمییز کودک یا نوجوان در زمان ارتکاب جرم، زمینه اعمال واکنش‌های تربیتی و حمایتی را فراهم کرده است. قانونگذار همچنین با نگاهی بینابین پذیرفته که صرف رسیدن به سن قانونی، به معنای برخورداری کامل از قوه تمییز نیست و نمی‌توان نوجوان را بلافاصله مشمول قواعد کیفری بزرگسالان دانست. اگر فرض را بر این بگذاریم که قانونگذار درصدد احراز منصفانه و واقع‌بینانه مسئولیت کیفری اطفال و نوجوانان است و صرفاً به دنبال واکنش شکلی یا تنبیهی نسبت به رفتار مجرمانه آنان نیست، آنگاه نمی‌توان تنها بر ملاک تقویمی سن یا صرف وقوع فعل مجرمانه تکیه کرد؛ بلکه باید بررسی شود که آیا نوجوان در زمان ارتکاب جرم، واقعاً از درک نادرستی رفتار خود، قابلیت تمییز و اراده آگاهانه برخوردار بوده است یا خیر. این پرسش‌ها و ابهامات که در فرایند احراز مسئولیت کیفری نوجوانان مطرح می‌شوند، در حالی بدون پاسخ‌های دقیق و مدون باقی مانده‌اند که یکی از مهم‌ترین ابزارهای شفاف‌سازی و سنجش این عناصر، یعنی پرونده شخصیت، از جایگاه قانونی مشخص و نظام‌مند برخوردار نیست و نبود تبیین روشن درباره نقش، فرایند و الزامات تشکیل آن، خود به یکی از موانع اساسی در تحقق عدالت کیفری برای این گروه سنی تبدیل شده است.

۱-۳- الزامات مرتبط با کیفرگزینی

مرحله کیفرگزینی یکی از حساس‌ترین مراحل تصمیم‌گیری قضایی است و قاضی باید میان اهداف بازدارندگی، تنبیه، اصلاح و بازپروری، تعادلی هوشمندانه برقرار کند؛ «انتخاب نوع واکنش برای مجرم، منوط به شناسایی شخصیت او پیش از محکومیت است» (یزدیان جعفری، ۱۳۸۵: ۵۴). اگرچه پرونده شخصیت، «پرونده‌ای جدا از پرونده‌های اتهامی است و مربوط به رفتار مجرمانه و درواقع حاوی اطلاعاتی از شخصیت مرتکب رفتار است» (خالقی، ۱۳۹۵: ۱۹۶)، اما جایگاهی مستقل در احراز وقوع جرم یا تعیین مسئولیت کیفری ندارد. در نظام‌های سنتی، مجازات بر پایه صرف ارتکاب جرم است، اما در رویکردهای نوین، بررسی وضعیت ذهنی و روانی مرتکب به تناسب و توجیه کیفر کمک می‌کند (رضویان نجف‌آبادی، ۱۳۹۶). در مورد اطفال و نوجوانان، هدف اصلی مداخله قضایی شناخت ظرفیت‌های یادگیری، رشد و بازپروری است، چراکه آنان در سنی قرار دارند که توانایی یادگیری و درک مفاهیم را دارند (صالحی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۲۹). نمی‌توان نسبت به انعطاف‌پذیری روانی و تأثیرپذیری عمیق کودکان و نوجوانان بی‌تفاوت بود و «بهترین راه مبارزه با اطفال و نوجوانان بزهکار، تعیین عکس‌العمل مناسب با توجه به شخصیت واقعی طفل بزهکار می‌باشد» (شامبیاتی، ۱۳۸۵: ۱۸۰). ذهن نوجوانان به‌شدت مستعد یادگیری مثبت یا منفی است و اگر این یادگیری در محیط‌های آسیب‌زا شکل گیرد، می‌تواند به تثبیت رفتار مجرمانه و افزایش احتمال تکرار جرم در آینده بینجامد؛

بنابراین به جای رویکرد سزادهی، باید اصلاح، بازپروری و توانمندسازی در اولویت قرار گیرد، چراکه تمرکز قانونگذار بر آینده نوجوان بزهکار است (نیازپور، ۱۳۸۹: ۵۶).

نحوه واکنش دستگاه عدالت کیفری، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت نوجوان دارد؛ زیرا بر چسب‌زنی می‌تواند او را در مسیر بزهکاری نگه دارد. از دیدگاه ماتسودا^۳ وقتی نوجوان احساس کند دیگران او را قانون‌شکن می‌دانند، احتمال گرایشش به بزهکاری افزایش می‌یابد، به‌ویژه در نبود حمایت نهادهای جامعه‌پذیری (محمدی اصل، ۱۳۸۵: ۱۱). از این منظر، پرونده شخصیت نه تنها ابزار تشخیص، بلکه ابزاری برای پیشگیری از تصمیم‌های آسیب‌زا و برچسب‌زننده است. سیاست کیفری مؤثر باید مداخله کیفری را کاهش داده و بر استفاده از پاسخ‌های ترمیمی بدون جنبه شرمساری یا برچسب‌زنی تمرکز کند و تنها در موارد استثنایی مانند شدت جرم یا خطرناک بودن نوجوان، تدابیر کیفری سخت‌گیرانه را در نظر گیرد (آبروشن و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۲۶).

وقوع جرم آغاز فرایند دادرسی کیفری است، اما مسئولیت دستگاه قضا با صدور حکم پایان نمی‌یابد و اعمال تدابیر کیفری و غیرکیفری برای تربیت و جامعه‌پذیری کودک زمانی ممکن است که قاضی شناخت کافی از ویژگی‌های او داشته باشد (نجفی توانا، ۱۳۸۲: ۱۶۰). ضرورتی ندارد که صرفاً برای رعایت تشریفات شکلی، پرونده شخصیت به‌صورت جداگانه و مجزا از پرونده کیفری تشکیل شود؛ چراکه هدف اصلی، کشف علل ارتکاب جرم و درک زمینه‌های شناختی رفتار بزهکار است. اگر این اطلاعات و تحلیل‌ها بتوانند حتی در قالب همان پرونده کیفری درج و مورد استفاده قرار گیرند، تمرکز صرف بر تفکیک صوری پرونده‌ها با چرایی و فلسفه تشکیل آن مغایرت دارد؛ بلکه باید بر دستیابی به درک عمیق‌تر از بزهکار و زمینه‌های رفتاری او حتی در بستر همان پرونده اصلی تأکید شود.

۲- چگونگی تشکیل پرونده شخصیت

هدف از تشکیل پرونده شخصیت باید بررسی شرایط زندگانی هر فرد در گذشته، بازسازی بهتر فضای شکل‌گرفته برای ارتکاب جرم و اقدامات قضایی مؤثر رو به آینده در جهت بهبود فرد مرتکب باشد. غرض نباید صرفاً محدود به توضیح گذشته فرد و تنها به‌عنوان گزارشی شکلی و بازتابی از سوابق و رفتارهای گذشته باشد. اگر این بُعد نادیده گرفته شود، فرایند تشکیل پرونده به اقدامی صرفاً تشریفاتی تقلیل می‌یابد و به‌طور مستقیم بر کیفیت جمع‌آوری اطلاعات، دقت تحلیل‌ها و حتی انگیزه و جدیت متصدیان آن تأثیر منفی می‌گذارد. در ادامه، سه الگوی اصلی برای تشکیل پرونده شخصیت مورد بررسی قرار می‌گیرد. هر یک از این روش‌ها دارای ویژگی‌ها، مزایا، چالش‌ها و نقش‌های متفاوتی در فرایند دادرسی هستند که تحلیل آنها می‌تواند به ارزیابی

بهتر وضعیت موجود نظام حقوقی کشور یاری رساند.

۲-۱- شیوه مددکارانه

تشکیل پرونده شخصیت به‌ویژه در مورد اطفال و نوجوانان، امکان بازسازی فضای ارتکاب جرم را در اختیار مقام قضایی قرار می‌دهد و او را قادر می‌سازد تا درکی کامل‌تر از علل ارتکاب جرم به دست آورد. «مجرمین تحت تأثیر عوامل مختلف مرتکب جرم شده‌اند که شخصیت مجرمانه آنها را تشکیل داده است. علت بروز بزهکاری معمولاً علت واحدی نیست» (عاکفی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۱۹). تحلیل بزهکاری، به‌ویژه در میان نوجوانان، نیازمند نگاهی چندجانبه است؛ زیرا ارتکاب جرم اغلب حاصل تعامل پیچیده‌ای از عوامل است که هر یک به‌نوبه خود می‌توانند زمینه‌ساز انحراف فرد از مسیر هنجارمند شوند. از دیدگاه روان‌شناسی، بزهکاری نوجوانان می‌تواند نتیجه ناکامی‌ها و تعارضات دوران رشد باشد. عوامل اجتماعی نیز نقش مهمی دارند؛ جامعه‌شناسان به تأثیر محیط، تراکم جمعیت، مسکن و شرایط اقتصادی، به‌ویژه فقر، در گرایش به بزهکاری اشاره کرده‌اند؛ بنابراین تحلیل بزهکاری نیازمند توجه هم‌زمان به همه عوامل مؤثر است. از نگاه مددکارانه برای تحقق این هدف، فرایندی چندمرحله‌ای تحت عنوان آبرزوآسیون^۴ لازم است. تحقیقات آبرزوآسیون از منظر پزشکی شامل بررسی سلامت جسمی، بیماری‌ها، عوامل ارثی و اعتیاد در ارتباط با ارتکاب جرم است. بررسی علمی این موارد می‌تواند الگویی مؤثر برای درمان و تصمیم‌گیری قضایی فراهم کند (شامبیاتی، ۱۳۸۵: ۵۴). از منظر روان‌پزشکی، تحلیل احساسات و تعارضات درونی بزهکار به شناسایی پیوند میان اختلالات رشد یا پرخاشگری با جرم کمک می‌کند. مددکاران نیز با بررسی نشانه‌های روانی در کودک، آنها را در پرونده شخصیت ثبت و در صورت نیاز، به متخصصان ارجاع می‌دهند (شامبیاتی، ۱۳۸۵: ۱۲۵). از منظر اجتماعی، عوامل خانوادگی، اقتصادی، آموزشی و روابط اجتماعی در شکل‌گیری بزهکاری بررسی و تحلیل می‌شوند؛ چراکه «جامعه‌شناسی جنایی، جرم را پدیده‌ای اجتماعی می‌داند که موجودیتش وابسته به عوامل خارجی است و بر فرد و اجتماع تأثیر می‌بخشد» (نجفی توانا، ۱۳۸۲: ۴۶). مددکاران اجتماعی تنها گردآورنده اطلاعات نیستند، بلکه با شناسایی مشکلات فرد، به اصلاح رفتار و پیشگیری از بزهکاری کمک کرده و قاضی را در صدور حکم مناسب یاری می‌دهند (قربانی زیردهی، ۱۳۹۲: ۱۱۰). در صورت تشخیص وضعیت خطرناک کودک یا نوجوان، قاضی می‌تواند دستور آبرزوآسیون در محیط بسته را صادر کند که در مراکز تربیتی یا مراقبتی انجام می‌شود (قربانی زیردهی، ۱۳۹۲: ۱۲۲). در این فرایند ضعف‌های قابل توجهی در قوانین وجود دارد. فقدان سازکار مؤثر برای برقراری ارتباط متقابل، موجب گسست تحلیلی در روند دادرسی

می‌شود. تشکیل پرونده شخصیت، نه فقط مجموعه‌ای از اقدامات پراکنده بلکه نیازمند روندی منسجم و تخصص محور است. متأسفانه قانونگذار نه تنها شیوه اجرایی روشنی ارائه نکرده، بلکه با سکوت خود زمینه سردرگمی و اجرای سلیقه‌ای آن را فراهم ساخته است؛ این در حالی است که تشکیل چنین پرونده‌ای نیازمند مشارکت کارشناسان و مددکاران متخصص است تا نظام دادرسی را از سطحی‌نگری خارج کند (شاملو و گوزلی، ۱۳۹۰: ۹۵).

۲-۲- شیوه قضایی

تشکیل پرونده شخصیت نشان‌دهنده عبور از نگاه صرف حقوقی و کیفری به جرم و پرداختن به جنبه‌های انسانی آن است. واکنش اجتماعی مؤثر زمانی امکان‌پذیر است که قاضی شناختی دقیق از متهم داشته باشد؛ تصمیم‌گیری بدون درک واقعی از شخصیت بزهکار، منجر به واکنشی خواهد شد که از واقعیت‌های علمی فاصله زیادی دارد (محسنی، ۱۳۷۵: ۳۱).

با تصویب قانون جدید در سال ۱۳۹۲، قانونگذار بر اهمیت توجه به شخصیت متهم تأکید کرده و با استناد به اصل «بما یراه الحاكم»، از قاضی می‌خواهد تا با رویکردی جرم‌شناسانه و بررسی شرایط فردی و محیطی متهم، حکم کیفری را به صورت فردی‌سازی شده صادر کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۱۸). اگرچه قانونگذار ایران در قانون مجازات اسلامی به طور صریح به لزوم تشکیل پرونده شخصیت برای بزرگسالان اشاره نکرده، اما در موادی مانند مواد ۲۳ و ۲۴ در ارتباط با تعیین مجازات متناسب و مجازات تکمیلی، مواد ۳۷ تا ۳۹ در زمینه تقلیل، تخفیف یا معافیت از مجازات و مواد ۴۳، ۴۵ و ۵۶، غیرمستقیم بر اهمیت بررسی ویژگی‌های شخصی بزهکار تأکید شده است. همچنین از مواد ۸۸ تا ۹۴ درباره جرائم اطفال و نوجوانان ۹ تا ۱۵ سال، نیاز به تشکیل پرونده شخصیت به صورت ضمنی برداشت می‌شود.

آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، با درکی روشن‌تر از ضرورت پرونده شخصیت، آن را در برخی جرائم الزامی و در برخی دیگر اختیاری دانسته است. طبق ماده ۲۰۳، در جرائم مهم، بازپرس موظف است در مرحله تحقیقات مقدماتی دستور تشکیل این پرونده را به واحد مددکاری اجتماعی بدهد. ماده ۲۷۹ نیز به لزوم درج خلاصه‌ای از پرونده شخصیت یا وضعیت روانی در کیفرخواست اشاره دارد. در ماده ۲۸۶، قانونگذار با تأکید بر اصول روان‌شناختی و تربیتی، تشکیل پرونده شخصیت را در محاکمه و اصلاح اطفال و نوجوانان نه فقط در جرائم مهم، بلکه در جرائم تعزیری درجه پنج و شش نیز الزامی دانسته است، هرچند جرائم سبک‌تر (درجه ۷ و ۸) از الزام تشکیل این پرونده مستثنا شده‌اند. در اینجا این پرسش مطرح است که آیا این امر به معنای نادیده گرفتن شخصیت مرتکب است؟ یا شاید هدف، پیشگیری از برچسب‌زنی‌های زود هنگام در این گروه سنی است. با این حال به نظر می‌رسد اطلاعات مرتبط با شخصیت، هرچند نه در قالب

یک پرونده مستقل، اما به‌طور ضمنی در پرونده کیفری منعکس می‌شود. همچنین در ماده ۲۹۸ به نقش مشورتی مشاوران اشاره شده و ماده ۴۱۰ نیز شرایط و تخصص‌های لازم برای این مشاوران را تعیین کرده است.

در سال ۱۳۹۸، قانونگذار با تصویب دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت، بر اهمیت شناخت فرد مرتکب و کاربرد اطلاعات شخصیتی در تمام مراحل دادرسی تأکید کرد. این دستورالعمل، تشکیل پرونده را در جرائم خاص، از جمله جرائم اطفال و نوجوانان، الزامی می‌داند. با این حال تبصره ۲ ماده ۷، با بیان اینکه عدم تکمیل این پرونده مانعی برای ادامه دادرسی نیست، به دلیل نبود ضمانت اجرای روشن، موجب تعارض و تضعیف الزام قانونی می‌شود. مطابق مواد ۴ و ۵، صدور دستور تشکیل پرونده بر عهده بازپرس یا قاضی است و بر اساس ماده ۱۵، قاضی باید در رأی خود به محتوای پرونده استناد کند یا دلایل رد آن را ارائه دهد. با این حال قانونگذار هیچ پیگردی برای مقام مسئول در صورت عدم اجرای این وظایف پیش‌بینی نکرده است. در این حالت چگونه می‌توان انتظار داشت که تشکیل پرونده شخصیت از حالت صوری خارج نشود؟

در مرحله تحقیقات مقدماتی، بازپرس یا دادیار می‌توانند برای شناخت بیشتر از وضعیت متهم و «به‌منظور رعایت تناسب در قرارهای تأمین کیفری، تعقیب و بایگانی کردن پرونده» (سبزه‌علی و دیگران، ۱۳۹۶: ۷۴)، دستور تهیه گزارش مددکاری یا ارجاع به پزشکی قانونی و روان‌پزشک صادر کنند. مراجع عالی نیز به دلیل رسیدگی شکلی، در عمل نقشی در تشکیل یا تکمیل این پرونده ندارند. قضات نقش محدودی در شکل‌گیری پرونده شخصیت دارند و در مقام دستوردهنده یا استفاده‌کننده از داده‌های ارائه‌شده قرار می‌گیرند، نه در جایگاه طراحی، پیگیری و تکمیل این پرونده. بدون حضور یک نهاد یا مقام مشخص برای هدایت و مدیریت تشکیل پرونده شخصیت، این فرایند ناقص می‌ماند و به‌درستی اجرا نمی‌شود. هرچند دستورالعمل، تشکیل این پرونده را بر عهده مددکاران و کارشناسان تعیین‌شده توسط رئیس حوزه قضایی می‌داند، اما هیچ استاندارد روشنی برای ابزارها و شیوه‌های ارزیابی شخصیت ارائه نکرده است. این ابهام می‌تواند به شکل‌گیری محتواهای پراکنده و وابسته به سلیقه افراد منجر شود و جای خالی مکانیسم‌های مشخص برای کنترل کیفیت اطلاعات همچنان احساس می‌شود.

۲-۳- شیوه ترکیبی

در این بخش، موضوع با رویکردی تطبیقی در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان تحلیل می‌شود تا با بهره‌گیری از تجربیات این دو نظام قضایی، رویکردی بهتر و مؤثرتر برای به‌کارگیری پرونده شخصیت در فرایند دادرسی و ارتقای عدالت کیفری اتخاذ شود.

تشکیل پرونده شخصیت در بسیاری از نظام‌های حقوقی، یک ضرورت تلقی می‌شود؛ به عنوان نمونه در قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه (اصلاحیه ۱۹۹۳)، این پرونده در جرائم جنایی، الزامی و در جرائم جنحه، اختیاری است (آشوری و عظیم‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۰۵). در ایالت کالیفرنیا آمریکا، پرونده روان‌شناختی^۵ و در مینوسوتای آمریکا، پرونده شخصیت^۶ در راستای شناسایی وضعیت شخصیت فرد بزه‌کار به کار گرفته می‌شوند (Ge, et al., 2003: 70). نظام حقوقی انگلستان یکی از منسجم‌ترین الگوها را در استفاده از گزارش‌های پیش از صدور حکم^۷ دارد؛ این گزارش‌ها توسط افسران ناظر^۸ تهیه شده تا مجازاتی متناسب با شدت جرم و نیازهای بازپروری مجرم تعیین شود. ارائه این گزارش‌ها از سوی خدمات نظارت^۹ در مواقع ضروری یک الزام قانونی است (HM Inspectorate of Probation, 2024). در نظام حقوقی انگلستان بررسی دقیق شخصیت متهم به اندازه بزه‌دیده و جامعه اهمیت دارد. وزارت دادگستری تأکید دارد که گزارش‌ها توصیه‌هایی برای تعیین مجازات‌اند که بر پایه اطلاعات شخصی، امنیت عمومی و نیازهای اصلاحی تنظیم می‌شوند. کارشناسان خدمات نظارت با ارزیابی ریسک و ارائه پیشنهادی هدفمند، به صدور احکام مؤثر کمک می‌کنند و ضمن تقویت امنیت عمومی، روند توان‌بخشی فرد را پس از آزادی نیز تسهیل می‌سازند (Ministry of Justice, 2025: 9). بر اساس دستورالعمل‌های رسمی، در دادگاه‌های معادل دادگاه صلح یا بدوی^{۱۰} یا معادل دادگاه عالی کیفری^{۱۱}، پیش از صدور حکم خدمات اجتماعی^{۱۲} یا حبس گزارش پیش از صدور حکم را دریافت می‌کنند، مگر در موارد استثنایی که ضرورتی برای آن تشخیص داده نشود (Sentencing Act 2020, Section 30). این الزام قانونی نشان می‌دهد که نظام قضایی انگلستان فرایند کیفرگزینی را بدون بررسی شخصیت متهم ناکامل می‌داند. نویسندگان گزارش با ارزیابی خطر و سوابق متهم، اطلاعات لازم را فراهم کرده و در صورت نیاز به تکمیل، تأخیر در صدور حکم را پیشنهاد می‌دهند (Ministry of Justice, 2025: 12). نقش مددکار اجتماعی از گزارش‌دهی صرف فراتر رفته و بخشی از روند علمی و مشارکتی دادرسی شده است. نویسندگان گزارش‌ها با در نظر گرفتن عواملی چون شدت جرم، مسئولیت‌پذیری و دستورالعمل‌های قضایی، تحلیلی بی‌طرفانه ارائه می‌دهند و عوامل تشدیدکننده‌ای مانند انگیزه‌های تبعیض‌آمیز را نیز بررسی می‌کنند. ارزیابی گزارش‌های پیش از

5. Psychological Inventory

6. Personality Inventory (P.I)

7. Pre-Sentence Reports

8. Probation Officers

9. Probation Service

10. The Magistrates' Court

11. Crown Court

12. Community Order

صدور حکم عمدتاً بر سه محور پیش‌بینی احتمال تکرار جرم^{۱۳}، برآورد ریسک بازگشت به جرائم جدی طی دو سال، مانند خشونت و جرائم جنسی^{۱۴} و سنجش میزان خطر آسیب جدی^{۱۵} متمرکزند و بر تأثیر جرم بر بزه‌دیده و وضعیت روانی و جسمی متهم می‌پردازند (Zilka, et al., 2022: 884). در حالی که در نظام قضایی ایران چنین ارزیابی‌های ساختاریافته‌ای وجود ندارد و تصمیم‌گیری قضات معمولاً بدون پشتوانه تخصصی انجام می‌شود. کیفیت این گزارش‌ها به آموزش و تخصص مأموران ناظر بستگی دارد. در انگلستان و البته به‌صورت مشابه در آلمان، برنامه‌های آموزشی ویژه‌ای در زمینه ارزیابی ریسک، مصاحبه و نگارش گزارش، طراحی شده تا مأموران بتوانند دیدگاه جامعی درباره متهم ارائه دهند (Van Kalmthout & Durnescu, 2008). در ایران، مددکاران اجتماعی در نظام قضایی ایران نقش فرعی و غیرتعهدآور دارند. در مقابل، تحلیل چندلایه‌ای گزارش‌ها در انگلستان، پل ارتباطی میان جرم و مجازات است و به دادگاه کمک می‌کند تا در صورت امکان، مجازات‌های جایگزین را پیشنهاد دهد (Van Kalmthout & Durnescu, 2008: 39). قانونگذار انگلستان به‌طور ویژه بر تشکیل پرونده شخصیت در جرائم اطفال و نوجوانان تأکید دارد. نویسنده گزارش باید با درک تأثیر آن بر روند دادرسی، عواملی مانند سن، بلوغ، آسیب‌پذیری، تأثیر همسالان، نقش خانواده و پیامدهای حبس را ارزیابی کرده و مداخله‌ای متناسب با حمایت و رشد نوجوان پیشنهاد دهد (Ministry of Justice, 2022: 5). موفقیت این‌گونه گزارش‌ها در نظام‌های نوین وابسته به حمایت قضایی، آموزشی و اجتماعی است و صرف پیش‌بینی آنها بدون فرهنگ‌سازی و آموزش مؤثر نخواهد بود. در بریتانیا و آمریکا، کمپین‌های آگاهی‌بخشی و دوره‌های آموزشی برای قضات برگزار می‌شود تا فواید مجازات‌های جایگزین حبس با تأکید بر منافع اجتماعی ترویج شود. شواهد بین‌المللی نشان می‌دهد که این گزارش‌ها ضمن تسهیل صدور حکم، بازپروری را ارتقا داده و از ازدحام زندان‌ها می‌کاهند. همچنین درباره پیامدهای انسانی، اقتصادی و اجتماعی بلندمدت مجازات‌های صرفاً تنبیهی و نامتناسب آگاه‌سازی شده است (Tešović, 2024: 112).

نظام دادرسی انگلستان نیز بی‌تردید خالی از ایراد نیست و با چالش‌هایی روبه‌روست؛ تمایل به تسریع در دادرسی می‌تواند دقت ارزیابی‌های شخصیتی را کاهش دهد. اگرچه تحویل به‌موقع گزارش مهم است، اما کیفیت نباید قربانی سرعت شود. آنچه اهمیت دارد، دقت و عمق محتوای گزارش‌هاست که در بستری فراتر از نگاه سرعت‌محور امکان‌پذیر است (Robinson, 2017). آنچه مهم است، شناسایی موانع و رفع آنهاست. چالش جدی دیگر، کمبود نیروی انسانی در خدمات

13. Offender Group Reconviction Score (OGRS)

14. The Risk of Serious Recidivism (RSR)

15. Risk of Serious Harm (RSH)

مددکاری قضایی است که با افزایش فشار کاری، روند رسیدگی به پرونده‌ها را کند می‌کند (Rizk & Bhakta, 2023). آیین‌نامه‌های نظام حقوقی انگلستان نشان‌دهنده رویکرد جدی قانونگذار در بهره‌گیری مؤثر از گزارش‌های شخصیت در دادرسی هستند. در مقابل، تصویب دستورالعمل‌های صوری بدون استفاده از تجربیات بین‌المللی نمی‌تواند به اصلاح واقعی نظام قضایی منجر شود. اجرای موفق این گزارش‌ها نیازمند اصلاحات قانونی، تقویت آزادی مشروط و استانداردسازی است تا عدالت کیفری با الگوهای جهانی هم‌سو شود و به نفع جامعه و مجرم باشد (Rizk & Bhakta, 2023).

۳- تحلیل یافته‌های تشکیل پرونده شخصیت در دادسرای تهران

با توجه به مطالب پیش‌گفته، به نظر می‌رسد نظام دادرسی کیفری ایران در سال‌های اخیر سعی دارد گام‌هایی برای عبور از رویکرد سنتی و مجازات‌محور، به‌ویژه در حوزه اطفال و نوجوانان بردارد؛ چه این تغییر رویکرد ناشی از درک داخلی از پیامدهای بلندمدت مجازات‌های غیرهوشمند باشد و چه حاصل تأثیرپذیری از نظام‌های پیشرو کیفری در جهان. آن‌طور که پیداست نگاه نظام قضایی به کودک یا نوجوان بزهکار دیگر صرفاً بر اساس جرم ارتكابی او نیست؛ اما آنچه اکنون اهمیت دارد، بررسی این موضوع است که آیا این سیاست‌ها و الزامات قانونی در عمل نیز به‌درستی پیاده‌سازی می‌شوند؟ آیا دادسراها و دیگر نهادهای ذی‌ربط در مسیر تحقق اهداف بازپرورانه و اصلاح‌گرایانه، گام‌های مؤثری برداشته‌اند، یا اینکه اقدامات صورت‌گرفته بیشتر جنبه شکلی داشته و صرفاً برای هم‌راستا شدن با ادبیات جهانی حقوق کودک و دادرسی نوین کیفری است؟ برای ورود به تحلیل دقیق‌تر، در ادامه به بررسی نحوه گردآوری، ارزیابی و انسجام اطلاعات موجود در پرونده‌های شخصیت نوجوانان در دادسرای تهران پرداخته می‌شود.

۳-۱- شیوه گردآوری اطلاعات

تحلیل محتوای پرونده‌های شخصیت نشان می‌دهد که روند تشکیل آنها در عمل اغلب صوری، سطحی و ناکارآمد است. عنوان «پرونده شخصیت» در نگاه اول تداعی‌کننده یک پوشه منظم و تخصصی است، اما در عمل، اولین مواجهه با آن تصویری متفاوت و حتی متضاد را نشان می‌دهد؛ تنها هفت ورقه به‌صورت پیوست در میان اوراق پرونده کیفری قرار داشت که حاوی چند پرسش کلی و ساده بود. پاسخ‌ها اغلب به شکل جملات کوتاه، تکه‌تکه‌ای و بدون هیچ‌گونه تحلیل یا تفسیر حرفه‌ای ارائه شده بودند. به‌راحتی می‌توان دریافت که هیچ‌گونه آموزشی صورت نگرفته، به فلسفه وجودی پرونده شخصیت توجه نشده است و این پرسش‌نامه ساده و کارشناسی‌نشده نمی‌تواند به مقام قضایی کمک کند و صرفاً به‌دلیل الزام قانونی تهیه می‌شود.

گردآوری اطلاعات از منابع متنوع و معتبر همچون مددکار اجتماعی، خانواده، مدرسه و ارزیابی‌های روان‌شناسی اهمیت بالایی دارد تا تصویری جامع و دقیق از نوجوان ارائه شود؛ اما بررسی پرونده‌های موجود نشان می‌دهد که این اصل در عمل رعایت نشده و اطلاعات از گفت‌وگوهای سطحی بین مددکار و نوجوان به دست آمده است و این مسئله گویای فاصله میان هدف و واقعیت اجرای آن در عمل است. در هیچ‌کدام از فرم‌های موجود، اثری از هیچ‌گونه گزارش یا تست‌های مورد پذیرش و تأییدشده توسط متخصصان علم روان‌شناسی و روان‌پزشکی و روان‌کاوی دیده نشده و نظریات قوی و کارآمدی که بتوان به کمک آن به تحلیل شخصیت فرد بزهکار و شناخت دقیق از وی دست یافت، مشاهده نگردید. در حالی که «شناخت وضعیت، جز با تشکیل اصولی پرونده شخصیت به دست متخصصان به‌صورت علمی و کاربردی عملی نخواهد گشت. ابزاری که در قانون بدون توجه به کارکردهای آن و لزوم تشکیل آن به‌نوعی در جهت رفع تکلیف به‌صورت ناقص و با کمی اغماض به دلیل نبود توانایی در اجرا، به‌صورت ناکارآمد درآمده است» (نجفی و نصر اصفهانی، ۱۴۰۱: ۳۰). تمییز تظاهر و یا واقعی بودن رفتار و اظهارات متهم تنها از عهده متخصص حاذق برمی‌آید و اهمیت کسب نظر متخصص به‌مراتب بیش از تحقیق از خود متهم و خویشان و مطلعان و معیار تصدیق و یا تکذیب سایر موارد است. بیان صرف مشخصات طفل و نوجوان و شرح اوضاع زندگی، به‌هیچ‌وجه با فلسفه وجودی ایجاد پرونده شخصیت همخوانی ندارد.

۳-۲- شیوه تحلیل اجزای پرونده شخصیت

برای بهره‌برداری مؤثر از پرونده شخصیت، داشتن تخصص و آموزش ویژه در حوزه اطفال ضروری است و صرفاً تخصصی شدن ساختار دادگاه‌ها یا تفکیک سنی از بزرگسالان کفایت نمی‌کند. اطلاعات ثبت‌شده در پرونده‌های شخصیت اغلب سطحی و خام و شامل مواردی نظیر سن، دین، وضعیت تأهل خود فرد و والدین، وضعیت سکونت، اشتغال والدین و نوجوان، سابقه اعتیاد والدین، وضعیت تحصیلی فرد مرتکب و والدین، نوع رابطه میان فرد و والدین و وضعیت مالی خانواده می‌شوند. تنها جمله‌ای که به‌عنوان نظریه کارشناس در انتهای تمامی برگه‌ها نگارش شده، عبارت است از: «پیشنهاد مساعدت به قاضی رسیدگی‌کننده به علت عدم سابقه کیفری». مشخصاً بود یا نبود چنین جمله‌ای در پایان پرونده شخصیت بدون در نظر گرفتن نظریه تخصصی پزشک یا روان‌پزشک و روان‌شناس، تأثیری در آگاهی قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده ندارد و نداشتن سابقه کیفری در مورد گروه سنی نوجوانان امری نسبتاً بدیهی است که بدون بیان آن نیز درک این مورد امری دشوار نیست! پاسخ‌های ناقص یا نبود اطلاعات کامل ناشی از «فقدان ضمانت اجرا از سوی قانونگذار و ابلاغ نشدن الزامات قانونی آن در نحوه تشکیل پرونده

شخصیت، ارائه نشدن راهکارهای اجرایی در قوانین تصویب‌شده، فراوانی جمعیت کیفری، فقدان تعیین ضمانت اجرای استنکافات مقامات قضایی، ایجاد نشدن بستر فرهنگی و مدنی، تطویل دادرسی، ضعف در آموزش، نداشتن تخصص و مهارت لازم در کارکنان نظام عدالت کیفری، کمبود ابزارهای لازم و بهره نبردن از فناوری پیشرفته در میزان ناکارآمدی این مهم اثر فراوانی داشته است» (جمادی و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۲۰)؛ حتی فشار کاری مددکاران اجتماعی و کمبود زمان برای انجام مصاحبه‌های عمیق، بی‌اعتمادی یا بی‌انگیزگی بزهکار برای همکاری، یا فقدان باور مددکار یا نوجوان به کاربردی بودن این اطلاعات در فرایند قضایی، می‌تواند ازجمله کاستی‌هایی باشد که اعتبار اطلاعات مندرج در پرونده شخصیت را کاهش می‌دهد.

برای به‌روزرسانی وضعیت فعلی روند استفاده از پرونده شخصیت، در تاریخ ۳ اردیبهشت ۱۴۰۴، مراجعه‌ای به یکی از شعب دادرسی مجتمع قضایی شهید قاسم سلیمانی صورت گرفت. مطابق اعلام رئیس شعبه، به‌طور میانگین ماهانه ۱۲۰ پرونده به این شعبه ارجاع می‌شود. در پرونده‌های ارجاع‌شده، با استناد به باورهای شخصی قضات و توصیه‌های قانونی برای جلوگیری از ورود اطفال و نوجوانان به فرایندهای رسمی دادرسی و دادگاه و همچنین برای ممانعت از برخورد مستقیم آنان با سایر مرتکبان که جرمشان پیش‌تر اثبات شده است، تلاش می‌شود تا حد امکان قرارهای منع تعقیب صادر شود. با این حال به علت ضعف در محتوای پرونده‌ها، تصمیمات اغلب بر تجربه شخصی قضات استوار باشد و در عمل تشکیل پرونده شخصیت به‌صورت ذهنی و هم‌زمان با فرایند رسیدگی قضایی انجام می‌گیرد. در اغلب موارد، در آرا صرفاً به عباراتی کلی همچون «به استناد موارد مندرج در پرونده شخصیت» اکتفا شده و ارجاع مستقیمی به مفاد پرونده شخصیت صورت نگرفته است. این پرونده‌ها نقش مؤثری در تعیین نوع کیفر نداشته و این وضعیت بیانگر نوعی گسست میان اطلاعات مددکاری و سازکار تصمیم‌گیری قضایی است؛ گسستی که فلسفه وجودی نهاد پرونده شخصیت را با چالش مواجه ساخته است.

۳-۳- هم‌گرایی و واگرایی اطلاعات پرونده شخصیت

بررسی داده‌های پرونده شخصیت نشان می‌دهد که تمرکز اصلی این فرم‌ها بر عوامل بیرونی مانند شرایط خانوادگی و اجتماعی است، نه ویژگی‌های درونی و روانی و حتی جسمی کودک یا نوجوان. در فرم‌های موجود، تنها مؤلفه مفید مرتبط با هویت فردی، اشاره به سن مرتکب است. این نکته نشان می‌دهد که بازه سنی ۱۶ تا ۱۸ سال، یکی از حساس‌ترین مراحل زندگی است که نوجوان در آن با نقش‌های جدید در خانواده و جامعه مواجه می‌شود. مطالعه ۳۰ پرونده شخصیت نشان داد که داده‌ها اغلب ناقص، متناقض و فاقد انسجام هستند و تصویری نادرست از وضعیت نوجوان ارائه می‌دهند. عواملی چون نبود مصاحبه عمیق، ضعف همکاری نهادی،

پنهان کاری خانواده و بی‌اعتمادی نوجوان در این واگرایی نقش دارند. پاسخ‌ها در فرم‌ها پراکنده و سطحی‌اند و ارتباطی با علل ارتکاب جرم ندارند، به‌طوری که نه‌تنها شناخت دقیقی از نوجوان به دست نمی‌دهند، بلکه گاهی تصویری تحریف‌شده و نامنسجم ارائه می‌دهند. این وضعیت تا جایی پیش می‌رود که گویی پرونده شخصیت از فضای واقعی پرونده کیفری جدا افتاده و تنها به‌عنوان سندی الحاقی و بیگانه، به ضمیمه دادرسی اضافه شده است، بی‌آنکه نقشی معنادار در روند تصمیم‌گیری ایفا کند.

باوجود تلاش سیستم قضایی ایران برای کاهش مداخله کیفری در جرائم کم‌اهمیت نوجوانان و استفاده از رویکردهای مدنی و اجتماعی، همچنان نیاز به تقویت جایگزین‌های مؤثر احساس می‌شود (غلامی، ۱۳۹۲: ۹۷-۹۸). در بررسی آرای قضایی، گرچه احکام ملایم‌تر و پرهیز از برچسب‌زنی مشاهده می‌شود، اما تکیه بر پرونده شخصیت نیست و این مسئله به شکاف میان شعار توجه به شخصیت مرتکب و فقدان داده‌های منسجم و قابل تفسیر در عمل بازمی‌گردد؛ به‌طوری که اقدامات حمایتی بیشتر بر استنباط شخصی قضات استوار است، نه بر داده‌های علمی و ساختاریافته.

نتیجه‌گیری

این گزاره قانونی که پرونده شخصیت جدا از پرونده عمل مجرمانه در نظر گرفته شود، گرچه در بادی امر نشان‌دهنده اهمیت و برجستگی پرونده شخصیت است، ولی درواقع می‌تواند بیانگر کم‌اعتباری و سست‌بنیادی آن باشد. ظهور رویکرد اثبات‌گرایی در حقوق کیفری و برآمدن علت‌شناسی جرم و توجه به شخصیت مرتکب، درواقع به‌منزله درهم‌آمیختگی مقولات حقوق کیفری و جرم‌شناسی بوده و به همین دلیل، پرونده شخصیت به‌عنوان یک پرونده مجزا، چندان مورد توجه نظام‌های قضایی قرار نگرفته است؛ زیرا پرونده‌ای که وجه کیفری دارد، لاجرم همراه با اطلاعات قابل اتکا و کافی در زمینه علل وقوع جرم هست. این بدین معنا است که دادگاه کیفری در زمان حاضر بدون توجه به علل وقوع جرم، شخصیت و وضعیت بزهکار و موقعیت بزه‌دیده، اقدام به تعیین مجازات نمی‌کند. از این رو دیدگاه برخی از دادگاه‌ها در ایران، مبنی بر اینکه در فرایند رسیدگی و به‌ویژه کیفرگزینی، قضات به‌طور قطعی به جنبه‌های شخصیتی مرتکب و علل وقوع جرم توجه می‌کنند و پرونده شخصیت در این زمینه اثری ندارد، دور از واقعیت نیست. درواقع آنچه قانون صحبت از پرونده مجزا به نام پرونده شخصیت می‌کند، تنها وجه رسمیت‌یافته و نام‌گرفته تحقیقاتی است که کم‌وبیش در فرایند کیفری مطرح بوده است؛ بنابراین طرح پرونده شخصیت مجزا از پرونده کیفری، در بهترین حالت، تأکید بر توجه به جنبه‌های جرم‌شناختی جرم ارتكابی و مدنظر قرار دادن عوامل دخیل در ارتکاب جرم است.

در مقابل، اگر مجزا بودن پرونده شخصیت از پرونده عمل مجرمانه مطرح نبود، در این صورت محتوای چنین پرونده‌ای چه‌بسا بهتر از وضعیت کنونی در آرای دادگاه نمود می‌یافت؛ به‌عنوان مثال در حالی که در رویه قضایی، اشاره کلی به محتوای پرونده شخصیت می‌شود، اگر قانون، هویت مجزا برای پرونده شخصیت قائل نمی‌شد، ولی قضات را الزام می‌کرد که محتوای موردنظر در این پرونده را در رأی دادگاه ذکر و توجیه و آثار مترتب بر آن را بیان کنند، به‌مراتب کارآمدی بهتری می‌داشت. گواه این ادعا همانا تأثیر محتوای پرونده شخصیت در پرونده کیفری است، به‌گونه‌ای که آنچه از پرونده شخصیت انتظار می‌رود، درواقع برای شکل‌گیری متعارف و مطلوب پرونده کیفری مؤثر است. در این راستا محتوای پرونده شخصیت، به احراز عناصر جرم، اوصاف و ارکان مسئولیت کیفری و الزامات تعیین کیفر کمک مؤثری می‌کند، یعنی همه آنچه در پرونده کیفری بایسته و شایسته است. در اثبات جرم، اطلاعاتی که انتظار می‌رود در پرونده شخصیت منعکس شود، به نحو مؤثری می‌تواند در اثبات رابطه استناد و نیز رکن روانی و انگیزه ارتکاب جرم کمک‌کننده باشد. همین‌طور این اطلاعات کمک می‌کند تا شرایط مسئولیت کیفری (عقل، بلوغ و اختیار) و نیز استثنائات مسئولیت کیفری (مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر و مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی) به نحو مستندتر و محکم‌تری احراز شوند و درنهایت اطلاعات مزبور، مهم‌ترین دستاویز برای اعمال ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی و تبصره آن در راستای اصل فردی کردن کیفر و تعیین مطلوب مجازات است. درنتیجه قانون آیین دادرسی کیفری به‌ویژه با جداسازی پرونده شخصیت از پرونده عمل مجرمانه و اختصاص دادن آن به جرائم محدود و به‌اصطلاح جرائم مهم، در تبیین چرایی این نهاد موفق نبوده است؛ به‌گونه‌ای که هم در قانون و هم در رویه، این برداشت پررنگ شده که پرونده شخصیت، نهادی برای جلب توجه بیشتر نسبت به علل وقوع جرم است و سازکارهای مشخصی برای اثرگذاری بر فرایند کیفری و به‌ویژه کیفرگزینی ندارد.

از منظر چگونگی تشکیل پرونده شخصیت و استفاده از آن نیز وضعیت پرابهام این نهاد به‌وضوح دیده می‌شود. در رویه قضایی، پرونده شخصیت به‌عنوان یک پرونده مجزا و به عبارت بهتر یک پرونده بیگانه است و به‌صورت صوری و ظاهری مورد توجه قرار می‌گیرد. تدوین فرم پرونده شخصیت، به فرم‌های اداری شباهت یافته است که با توضیحات مختصر و اغلب با علامت‌زدن نشانه‌ها تنظیم می‌شود و توجه مقام قضایی به محتوای آن، به‌مراتب کوتاه‌تر از زمانی است که برای تنظیم این فرم اختصاص داده می‌شود.

پیشنهاد این نوشتار در راستای کارآمدسازی نهاد پرونده شخصیت در نظام قضایی ایران از طریق توجیه چرایی و اصلاح چگونگی تشکیل و بهره‌گیری از آن است. پرونده شخصیت، هم بُعد حقوق کیفری دارد و هم بُعد جرم‌شناختی. این پرونده با هر سه محور اصلی حقوق کیفری عمومی، یعنی جرم، مجرم و مجازات، مرتبط است و به علت‌شناسی وقوع جرم نیز می‌پردازد؛

بنابراین پرونده شخصیت، از جهت محتوایی در مقام مستند و متقن کردن موضوعات و قرائنی است که در اثبات جرم، احراز مسئولیت کیفری و تعیین مجازات نقش‌آفرین هستند. گرچه جایگاه قانونی پرونده شخصیت، به‌ویژه از جهت عدم پوشش همه جرائم، ناستوار است، دست‌کم در مورد نوجوانان بزهکار می‌تواند همچنان از فلسفه قابل‌قبولی برخوردار باشد؛ بر این اساس می‌توان این راهبرد را درباره نوجوانان در نظر گرفت که نخست، همه جرائم اصلی این گروه از بزهکاران باید به مدد پرونده شخصیت مورد بررسی دقیق قضایی قرار گیرند و مقام قضایی احراز کند که تصمیم‌وی تلفیقی از یافته‌های موجود در پرونده کیفری و اطلاعات مندرج در پرونده شخصیت است. دوم، جرائم خرد درجه ۷ و ۸ نیز گرچه از تشکیل پرونده شخصیت کنار گذاشته شده‌اند، به‌منزله بی‌توجهی به شخصیت مرتکب و عوامل ارتکاب جرم نیست؛ به‌ویژه اینکه این جرائم سبک می‌توانند دروازه جرائم سنگین باشند. بلکه بدین معناست که در جرائم کم‌اهمیت، درباره نوجوانان، پرونده شخصیت به‌طور مجزا تشکیل نمی‌شود، ولی الزامات مرتبط با آن به‌صورت تلفیقی در پرونده کیفری منعکس می‌شود.

پرونده شخصیت گرچه از منظر قانونی مجزا است، درواقع بخش جدایی‌ناپذیر پرونده کیفری در مرحله تصمیم‌گیری است و روح یک تصمیم قضایی را شکل می‌دهد. به سخن دیگر، پرونده شخصیت در حال حاضر اصلی‌ترین نماد «موجه‌سازی رأی» است که در ماده ۳۷۴ قانون آیین دادرسی کیفری برای تصمیمات قضایی پیش‌بینی شده است. به هراندازه که رأی با استناد به مواد قانونی و توجه به واقعیات پرونده و استدلال‌های موجود در محیط‌های علمی و پژوهشی، «مستند» و «مستدل» می‌شود، به همان اندازه نیز برای «موجه شدن» به‌عنوان ضلع سوم یک رأی معتبر، نیازمند توجه به اطلاعات پیرامون شخصیت مرتکب، علل ارتکاب جرم و وضعیت حاکم بر زمان و مکان جرم است که در پرونده شخصیت منعکس می‌شود. مستند و مستدل بودن رأی، بیشتر ناظر بر اقناع نخبگان قضایی، به‌ویژه دادگاه‌های عالی و حقوق‌دانان است؛ اما موجه بودن رأی، علاوه بر نخبگان قضایی و حقوقی، برای اقناع جامعه نیز اهمیت دارد و اهمیت پرونده شخصیت نیز از همین منظر قابل تبیین است.

فهرست منابع

الف فارسی

- آبروشن، هوشنگ، علیرضا سایبانی و بهزاد رضوی فرد. (۱۴۰۱). جنبه‌های الگوی عدالت کیفری در پاسخ به بزهکاری اطفال و نوجوانان. نشریه تحقیقات حقوقی، (۱۰۰).
- آشوری، محمد و شادی عظیم‌زاده. (۱۳۹۲). جایگاه پرونده شخصیت در فرایند پیشگیری از پدیدار شدن بزهکاری جوانان. فصلنامه حقوق، ۴۳(۱).
- احمدزاده، رسول و زهرا مشایخی. (۱۴۰۲). عناوین مجرمانه با طبقه‌بندی جدید. تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۰). حقوق جزای عمومی. جلد نخست. چاپ بیست و چهارم. تهران: نشر میزان.
- باشگاه خبرنگاران جوان. (۱۳۹۶). «اگر کودکی جرمی انجام دهد چگونه با وی برخورد می‌شود». قابل دسترسی در:
- <https://www.yjc.ir/fa/news/6099952>
- تقوایی، مسعود و اصغر ضرابی. (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر میزان جرم در مناطق مختلف شهر شیراز. فصلنامه علوم اجتماعی، ۴۸(۴۸).
- جمادی، علی، رامین رستمی و جلال بهادری. (۱۴۰۰). پرونده شخصیت از نگاه قانونگذار تا رویه محاکم. فصلنامه قضاوت، ۲۱(۱۰۵).
- حسینی، سید محمد و ابراهیمی زرنندی. (۱۳۹۱). تجزیه و تحلیل جغرافیایی جرائم مواد مخدر در شهر کرمان. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۲۱(۲).
- خالقی، علی. (۱۳۹۵). نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری. چاپ چهارم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش.
- رضویان نجف‌آبادی، ژاله. (۱۳۹۶). جایگاه وضعیت ذهنی و روانی مرتکب حین ارتکاب جرم در کیفرگزینی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. قم: دانشگاه مفید.
- سبزه‌علی، راضیه، محمود اشرافی و مسعود حیدری. (۱۳۹۶). آثار پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران. مجله حقوقی دادگستری، ۸۲(۱۰۴).
- شامبیاتی، هوشنگ. (۱۳۸۵). بزهکاری اطفال و نوجوانان. تهران: انتشارات مجد.
- شاملو، باقر و محمد گوزلی. (۱۳۹۰). پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران و فرانسه. فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، ۸(۲).
- عاکفی، لاله، امیر ایرانیان و امیر پاک‌نهاد. (۱۳۹۹). ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار از دیدگاه زنان کارشناس. فصلنامه زن و جامعه، ۱۱(۴).
- غلامی، حسین. (۱۳۹۲). الگوها یا گونه‌های عدالت کیفری اطفال. فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۰(۶).
- فروزش، روح‌الله. (۱۳۸۶). جایگاه عدالت ترمیمی در فقه اسلامی و حقوق ایران. تهران: انتشارات

خرسندی.

- فرهیختگان. « وقوع روزانه ۱۹ جرم جنایی در کشور: سالانه ۶ هزار پرونده جنایی در محاکم قضایی باز می‌شود». قابل دسترسی در:

<https://farhikhteganonline.ir/news-paper/page/1893>

- قربانی زیردهی، پگاه. (۱۳۹۲). پرونده شخصیت در دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار: با رویکردی تطبیقی به نظام عدالت کیفری ایالات کالیفرنیا. تهران: جاودانه: جنگل.

- کاظمی، سید علی، وحید هدایتی، شهناز چراغ و سارا غلامی. (۱۳۹۴). گزیده اسناد بین‌المللی حقوق کودک. چاپ اول. تهران: انتشارات خرسندی.

- محسنی، مرتضی. (۱۳۷۵). کلیات حقوق جزای عمومی. چاپ اول. تهران: نشر میزان.

- محمدی اصل، عباس. (۱۳۸۵). بزهکاری نوجوانان و نظریه‌های انحراف اجتماعی. تهران: نشر علم.

- مظلومان، رضا. (۱۳۴۹). آیا مجرم گناهکار است؟. نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، (۳).

- مولاپور راشدی، حامد، سید مهدی احمدی موسوی و امین‌الله زمانی. (۱۴۰۳). مطالعه حقوقی-جرم‌شناختی پرونده شخصیت با رویکرد پیشگیرانه در حقوق ایران و کانادا. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۴).

- میرکمالی، سید علیرضا و انسیه حسینی. (۱۳۹۵). دادرسی افتراقی اطفال در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲. پژوهشنامه حقوق کیفری، (۲)۷.

- نجفی ایرندآبادی، علی‌حسین. (۱۳۸۳). تعامل جرم‌شناسی و حقوق کیفری. در: کیت سوتیل و دیگران. شناخت جرم‌شناسی. ترجمه امیر روح‌الله صدیق بطحایی اصل. تهران: نشر دادگستر.

- نجفی توانا، علی. (۱۳۸۸). ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در دادرسی اطفال بزهکار. فصلنامه خانواده‌پژوهی، (۲)۵.

- نجفی توانا، علی. (۱۳۸۲). بزهکاری اطفال و نوجوانان. چاپ اول. تهران: انتشارات راه تربیت.

- نجفی، علی‌اصغر و مهدی نصر اصفهانی. (۱۴۰۱). رویکرد ترمیمی پرونده شخصیت در فرایند دادرسی. فصلنامه اندیشه حقوقی معاصر، (۲)۳.

- نوربها، رضا. (۱۳۸۸). زمینه جرم‌شناسی. تهران: گنج دانش.

- نیازپور، امیرحسن. (۱۳۸۹). پاسخ‌های عدالت کیفری ایران به بزهکاری اطفال. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، (۱۴)۵.

- وینتر، رنانه. (۱۳۸۲). سیاست‌های بین‌المللی در خصوص نوجوانان. تهران: سنوبر. در: جواد صالحی، حسین پورمحمی‌آبادی و معصومه سالاری‌راد. (۱۳۹۱). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر بزهکاری اولیه و ثانویه کودکان. مهندسی فرهنگی، ۷(۷۳-۷۴).

- یزدیان جعفری، جعفر. (۱۳۸۵). اصل فردی کردن مجازات‌ها، تبعیضی فاحش یا عدالتی عادلانه‌تر. فقه و حقوق، (۱۱)۳.

ب) منابع انگلیسی

- Ge, X., B.Donnellan & E. Wenk. (2003). Differences in Personality and Patterns of Recidivism between Early Starters and Other Serious Male Offenders. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*.
- HM Inspectorate of Probation. (2024). 2024 Annual Report: inspection of probation services. Available at: <https://hmiprobation.justiceinspectorates.gov.uk/document/annual-report-2024/>
- Ministry of Justice. (2022). Probation Service Management of Young Adults. UK Government. Available at: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/61fba1478fa8f5388a7ccd0f/probation-service-management-young-adults.pdf>
- Ministry of Justice. (2025). Probation Court Services Policy Framework. UK Government. Available at: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/69a6b3be2e1f4fbda42521e2/probation-court-services-policy->
- Rizk, Tom & Treena Bhakta. (2023). A Process Evaluation of the Pre-Sentence Report Pilot. Ministry of Justice Analytical Series. Available at: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/648993e9b32b9e0012a9677a/process-evaluation-pre-sentence-report-pilot.pdf>
- Robinson, G. J. (2017). Stand-Down and Deliver: Pre-Sentence Reports, Quality and the New Culture of Speed. *Probation Journal*, 64(4).
- Sentencing Act 2020 - Section 30. UK Government. Available at: [Legislation.gov.uk](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/17/section/30)
- Siegel, L. J. & B. C. Welsh. (2017). *Juvenile Delinquency: Theory, Practice and Law*. 13th ed. Massachusetts: Cengage Learning.
- Tešović, O. (2024). *Introducing Pre-Sentence Reports in the Serbian Criminal Justice System: Comparative Experiences and Potential Benefits*. International Scientific Conference "LIFE IN PRISON: Criminological, Penological, Psychological, Sociological, Legal, Security and Medical Issues". DOI:10.47152/PrisonLIFE2024.24
- Van Kalmthout, A. M. & I. Durnescu. (2008). European Probation Service Systems: A Comparative Overview. In: *Probation in Europe*, edited by A. M. van Kalmthout and I. Durnescu, 1-42. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Winfree, L. T. & H. Abadinsky. (2009). *Essentials of Criminological Theory*. 4th ed. Illinois: Waveland Press.
- Zilka, M., H. Sargeant & A. Weller. (2022). Transparency, Governance and Regulation of Algorithmic Tools Deployed in the Criminal Justice System: A UK Case Study.